

Климат, облаци и мисълта...
рисулка на Бьорн Лий
за Ню Йорк Таймс.

робност. Обичам да рисувам наситени с много детайли пейзажи, допада ми особената динамика, която тогава се появява. Направих първата груба скица с някои от тези герои. Следващият етап беше да добавя детайли към необработените скици. След това попитах: *Какво мислите за тези герои? Ако са неподходящи, ще разбера, мога да ги сменя.* Отговорът беше: *Не, не ги махайте, страхотни са, много ни харесват.* Аз се зарадвах наистина много, след което завърших цялата творба и изведнъж ми казаха: *Харесват ти, но ще бъде чудесно, ако може да премахнеш хората с животински черти.* Някои от тези герои присъстваха от самото създаване на творбата, от първата скица. Въпросът е, че работя с много различни форми и размери. Неко като пъзел - трябва да направя така, че всички герои да си паснат. Когато извадиш някой герой от историята, ти вадиш част от пъзела. Изведнъж се появява една голяма дупка, която не може да се запълни лесно с някаква друга история. Освен това, ако си направил нещо, което ти сам харесваш, то това е едно от най-важните неща - всъщност, основата, която поддържа самата история.

- Как оцеляваш финансово?

- Имам достатъчно пари да се издържам, но нищо повече. Миналата година имах няколко наистина трудни момента. Сякаш се заплитам във всички тези проекти, от които не получавам никакъв доход, а те отнемат най-много време, защото са най-интересни. В повечето случаи са за роднини или приятели, на които просто не можеш да откажеш. После виждаш, че са се появили големи сметки, които трябва да бъдат платени. Изведнъж осъзнаваш, че скоро ще достигнеш лимита на кредитната си карта, а нямаш никакви приходи. А на хоризонта не се очертават изгледи за работа. В такива моменти се опитвам да запазя самообладание и да експериментирам с творбите си, но това никога не се получава. Рано или късно се появява поръчка, която ме спасява. Аз все още продължавам да търся работата, която най-много ми харесва, но често затъвам, защото се опитвам да направя твърде много неща едновременно. Може би трябва да се фокусирам просто върху правене на книги.

- Предполагам, че не можеш да оцелееш само с книгите?

- Не, не можеш, но винаги можеш да опиташ. Аз съм твърде голям перфекционист и правя нещата твърде дълго. Опитвам се да извлека най-доброто от всеки един проект, а това никога не е лесно. Може би сам си правя "оцеляването трудно", защото отделям по много време на всеки един проект. Но ако не го направя, чувствам, че не съм си свършил добре работата.

- Какво е да работиш за "New York Times" и "The New Yorker"?

- Работил съм и за двете места и това е наистина голяма чест. Те работят само с най-добрите илюстратори. Доста е стресиращо, защото дават наистина кратки срокове. Обикновено имаш ден-два да си свършиш работата. Това не е малко, стига да нямаш други проекти, които да правиш. Понякога идеята ти хрумва веднага, но в други случаи просто забиваш, почесваш се по главата и не можеш да се сетиш за нищо. Последния път, когато работих за тях, измислих почти на момента какво да направя и прекарах целия ден в разработването на идеята. Изпратих проекта и те го отказаха. Беше вече 14:00 ч. и бях прекарал целия си ден в разработването на безсмислена идея. Казах си: "Може би трябва да започна отначало. Да изпия едно кафе, да изпуша една цигара и да помисля за нещо друго." Вторият опит беше по-сполучлив. Странно е, когато дойде Идеята и погледнеш назад към проектите, които си направил преди, се учудваш как изобщо си помислил това за нещо добро. Когато им прах новия проект, те наистина го харесаха.

- Имаше ли отзиви от читатели за своите илюстрации?

- Получих едно писмо за "Колената история"³, беше хубава малка история за някой,

¹ Joe Sacco (Palestine: A Nation Occupied & Palestine: In the Gaza Strip)
² Джон Макноам - www.jonmcnaught.co.uk
³ The Tale of the Crismas Frog, The New York Times, 23/12/2012
⁴ Falmouth College of Arts, England

Между комикса и графичния роман

Разговор с илюстратора Бьорн Лий

- Какъв точно си - писател, илюстратор или художник? Тези професии много често се смесват, а под писател в случая имам предвид "графичен писател" - някой, който се изразява с помощта на илюстрации.

- Наистина, аз не се смятам за писател, наричам се илюстратор; мисля, че писател е твърде силна дума за това, което правя. Опитвам се да смесвам моите собствени прозведения и да експериментирам. Може да се възприеме като комерсиално, но се налага да правим, каквото се налага (в моя случай това са илюстрации), за да оцелееш. Написал съм три детски книжки, но писането не е нещо, което ми се удава. Предполагам, че съм повече визуализатор.

- А аз мисля, че си графичен разказвач, защото говориш за действителността чрез илюстрации. Каква точно е разликата между комикс и графичен роман?

- Ние правим комикси - нещо като малки вестници с карикатури, които са между три и четири части. По-трудната и по-важната част от комикса е самото писане. Написаният текст всъщност дава цялостния облик, защото рисуването може да се изчерпи с един и същ герой с балонче, в което пише нещо. Докато графичният роман е по-голяма и по-сипна творба, където рисуването е само един от начините, чрез които разказваш историята. Начин да я обогатиш, като създадеш подходяща атмосфера и чувство. Например, творбата "Палестина"¹. Рисунките са средството, което създава цялата атмосфера и ти помага да я усетиш. С графичния роман можеш наистина да предизвикаш читателя с това, че на една голяма страница има десет различни истории, развиващи се по едно и също време и на едно и също място. Идеята предизвиква положителни отзиви, защото всичко е проектирано и подредено толкова добре. За читателя е по-впечатляващо, отколкото разгръщането на традиционния комикс. Не казвам, че е лошо, просто е съвсем различно. Предполагам, че графичният роман сам по себе си е средство. Понякога един добър графичен роман разказва историята по такъв начин, който не може да се пресъздаде от никое друго средство. Когато казвам "комикси", веднага се сетям за комиксите със супергерои и тям подобни, но никога не съм проявявал интерес към тях. Както знаеш, много хора ги харесват и няма нищо нередно в това.

- Как точно работиш - пишеш свое преживяване и го вмъкваш в графичния роман или просто адаптираш съществуваща вече история?

- Аз не правя много графични романи, наистина обичам да чета, но повече обичам да правя грешки, обичам да импровизирам. Когато правиш графичен роман или комикс, трябва да планираш доста. Всеки детайл трябва да бъде поставен точно на място, за да може историята да "тече" гладко, когато някой я чете. Създаваш мислено движение и оставяш самия читател да запълни празнините между картинките. Джон² е наистина много добър в това. Едната картинка може да изобразява тази маса и как гядо Коледата я язва, докато следващата може да представя растението до прозореца. И същността изкуство е да подредиш картинките така, че да пресъздадеш атмосферата на мястото.

- Наистина бях впечатлен от последните ти работи в блога - много детайлни, с много различни герои.

- Да, но това е рекламна работа, която правих за частен колеж в Осло, където се изучава маркетинг - точен пример за училище, в което аз не бих учил. В началото представях някои много ексцентрични герои. Един от тези "хора", например, беше слон. Не знам защо, но много ми харесва да комбинирам хора с животни, за да направя самата творба по-чудата. Разбрах, че когато рисувам хора, ги рисувам по остарял начин. Аз също започнах да остарявам, това го обяснява. Не можеш да си спомня как точно изглеждаш децата днес, затова отидох в университета в Бристол. Просто седнах там и рисувах. Правех рисунки на хора, прически, скицирах как момичетата носят чантите си - всички тези дребни детайли... Опитах се да ги пресъздам точно - го последната под-

като намерил жаба в марулата си на Бъдни вечер и решил да я задържи като домашен любимец, да се грижи за нея, да я храни и т.н. Реших жабата да произхожда от Мексико и да се е качила на лист от марула, а тя пакетирала заедно с него и накрая да се е озовала в хладилника на човека. Беше почти историята за имиграцията. Получих няколко имейла от читателите, които казаха, че много са харесали моите илюстрации. Имах две или три много мили писма. Не получавам отзиви често.

- Откриваш ли се в някой от героите ти? Често рисуваш слонове, въпреки че името ти означава мечка.

- Много хора рисуват герои под формата на слонове, не съм единствен. Всичките ми приятели се шегуваха, че съм много непохватен, дори първата ми електронна поща беше *Bjorn Clumsy* (Бьорн Непохватния). Помислих си, че слонът е наистина чудно животно, а когато го комбинираш с човешкото тяло, се получава нещо, което изглежда наистина странно. Понякога наистина се чувствам много непохватен. Така че, в самия герой не е заложен никакъв дълбок замисъл.

- Според теб, какво образование трябва да има един илюстратор?

- Учех илюстрация и в гимназията, и в колежа. Според мен, трябва да бъдеш заобиколен от хора, които мислят като теб и имат същите книги и възбуждения като твоите. Когато това условие е изпълнено, се научаваш как работи самата индустрия. В колежа, който посещавах⁴, пресъздавах същинската работна атмосфера - задавах реални срокове и имаше много различни модули, през които трябва всеки да премине. Много различни неща се случваха едновременно и беше доста натоварващо да изпълниш всичко. Според мен, илюстрацията като училищен предмет или курс в колеж не е интересна. Това не значи, че работата е лоша, стига да не си на пълен работен ден. Много хора работят на втора работа с непълно работно време, просто да са сигурни, че ще имат достатъчно пари. Това не е толкова лошо, защото получаваш възбуждение и от друго място, срещаш се с различни хора. Когато работиш като илюстратор, сякаш се откриваш от света, въпреки че работиш за много хора, правиш различни проекти. Понякога се чувстваш, сякаш си част от нещо, а всъщност не си.

- Илюстрациите, графичните романи и комиксите... Според теб, те добро "оръжие" ли са срещу електронната медия?

- Когато кажеш оръжие, представяш електронната медия като враг. Не съм чел комикс на таблет, но явно изглежда добре. Мисля, че хората винаги ще се връщат назад към печата - точно както правим ние. Ако книгите продължат да се печатат, ще трябва да съдържат малко повече от текст. Разбира се, има и други неща - като мирисът на мастилото и хартията. Мисля, че една добре графично оформена книга би оцеляла, защото хората винаги предпочитат да усетят книгата - например, като прелистват страниците. Много обичам да разлиствам вестник, докато закузвам. Но след като го прочетеш, го изхвърляш. Въпреки че някои вестници са много добре оформени, те не са нещо, което би запазил. Книгите са друга работа. Прочитай книгата, след това я свагаши на рафта и тя сякаш става част от твоята история, твоята личност, твоя живот. Не мога да си представя как книгите ще изчезнат.

- Не мисля, че ще изчезнат.

- Хората обичат да се връщат към стария занаят на печатането. Изисквали са се много умения, за да бъде отпечатана една книга. Тези умения постепенно отмират, защото са изместени от принтерите - сега всеки може да принтира каквото си иска, без то да има някаква кой знае каква стойност. Много неща вече са точно такива. Книгата не е просто хартия със съдържание. Тя е произведение на изкуството. Такава е и философията в Нобрау - протест против масовото производство, служещо просто за печалба. Копираш нещо, което е популярно, просто за да правиш пари - всичко в днешно време е така.

Впросите зададе **Райчо Станев**
Преводе от английски **Тогор Станев**

На+

Бьорн Лий (www.bjornlie.com) е норвежки илюстратор, който живее и работи в Бристол, Англия. Негови рисунки и илюстрации могат да се видят на кутии с мляко, тениски, обложки на албуми, корици на списания и вестници навсякъде по света. Въпреки многото ангажименти, той винаги намира време да развива и собствените си книги. Бьорн е написал и илюстрирал няколко норвежки детски книжки, а последният му графичен роман - "Свърката на вълка", е публикуван от "Нобрау". Издателство "Нобрау" започва своята дейност през зимата на 2008 г., предоставяйки независима графична платформа за илюстрации, съвременен комикс и графични романи във и извън Великобритания. Издателството работи с едни от най-добрите илюстратори в света. То гържи на качествено оформлене и творчеството в предпечатна на книги, всичко това в комбинация с оригинално съдържание. Искате публикуваните от нас книги да се отличават като обекти и да имат специален характер, за тази цел правим всичко възможно, за да изглеждат добре, да мирисат добре и най-вече да разказват силни истории! (www.nobrow.com) Неотдавна Бьорн Лий, заедно с Бен Нюман и Джон Макноам (също от "Нобрау"), посетиха в София за представяне на последните си проекти. Тримата участваха и в занимания с български илюстратори, организирани от Нагледна и Хун Хун Амеае.

Нагледно за книгите

- Как предпочиташ да фигурира името ти в издателското каре на една книга? Като художник? Като оформител? Като автор на дизайн? Като автор на корица? И защо? Каква концепция за направата на едно издание аргументира този избор?

- Обикновено използвам "оформител". За мен работата по оформянето на една книга има функцията да събере илюстрация и типография - и да ги свърже със съдържанието. Именно връзката със съдържанието е водеща за мен. След нея всичко е въпрос на техника и стил. Ако обърнем поглед назад в специализираните издания от 80-те години, можем да видим различни формулировки на оформителската дейност. Там се говори за "Архитектура на вестника" (Димитър Георгиев, издателство "Наука и изкуство", 1982) и "Техническо редактиране на книгата" (Текла Малинковска и Людвик Сита, Държавно издателство "Техника", 1986). В наши дни сме свидетели на визуално безобразие на книжния пазар. Това се дължи, от една страна, на масовото навлизане на компютрите през 90-те. "Компютър-рен дизайн" (разбирай не дизайн на компютри, а дизайн, направен с помощта на компютър)... От друга страна, имаме цяло едно поколение професионалисти, което е загубено поради неумението си да борави с компютърната техника. Именно дупката, очертана от "иззубеното" поколение, прераства в пропаст между художествената и издателската дейност. Повечето издателства имат на щат т.нар. компютърни дизайнери, които задоволяват напълно техните изисквания. Това е разбираемо, когато няма култура и изискванията са занижени. Тук идва ролята на образователните институции, които би трябвало да възпитават тази култура. Резултатът, обаче, е видим.

- С какво ти пречи и с какво ти помага в работата фактът, че не си завършил Художествената академия?

- Образованието е в дълбока криза, далеч не само художественото. Нашето съвремие е прекалено динамично за действащата сега образователна система. Дори най-модерната учебна програма, прокарваща последни тенденции, е вече остаряла още при възникването на идеята за нея. В този смисъл, за мен възпитанието трябва да развива търсенето. Има, разбира се, класически техники и подходи, които не се влияят от промените - и е хубаво те да се знаят. Точно тези традиционни художествени техники ми отнеха доста време, за да ги уча в движение, а всичко това можеше да се сведе до няколко години, ако бях завършил академия.

- От кои други свои артистични проекти черпиш опит и сили в работата си по оформлене на книгите?

- Опитвам се най-вече да черпя вдъхновение от всекидневието, с други думи, да бъда визуален разказвач на заобикалящата ни действителност. Този интерес може ясно да се забележи в проектите, които правя в областта на съвременното изкуство. Това, разбира се, дава отражение и в работата ми като оформител на книги. Имам късмета да се занимавам основно със съвременна литература, чиято проблеми са много подобни на проблемите от съвременното изкуство. Просто медията е различна: в единия случай е визуална, а в другия - текстова. Но тя, медията, е просто инструмент - и ако я възприема по точно този начин, човек вижда, че всичко всъщност е едно. В този смисъл, връзката между заниманията ми със съвременно изкуство и оформлението на съвременна литература е двустранна. Използвам опита и подхода от проектите в изкуството, докато работя корици, и обратното - черпя вдъхновение от книгите за проектите ми в изкуството.

- По-конкретно, какво представлява "Нагледна"?

- "Нагледна" идва от "Нагледна агитация", списанието за графична култура от времето на социализма, което открих в бараката на баща ми. Днес бихме могли да наречем едно такова издание "Нагледна комуникация". Живеем във време, в което информацията и спамът ни заливат отвсякъде. Съдя по себе си. С години съм изграждал предпазна стена към рекламата и ненужната информация - филтрирам внимателно е-мейлите, не гледам телевизия, избягвам купичката хартиени брошури от пощата, без да ги поглеждам, не приемам листовки по улиците. За да стигне нещо до мен, то трябва да ме е заинтересувало лично. В работата си следвам този принцип. Малкият екип на студиото включва хора, занимаващи се с видео, среда и графична култура. Всеки от нас разбира по нещо в областта на другия, заедно успяваме да се допълним и да вкарваме лично отношение в продуктите си и така по-лесно да достигнем до хората. Това е "нашата" нагледна комуникация - <http://nagledna.net/>

- А каква "нагледна комуникация" наблюдаваш, щом влезеш в първата по-голяма българска книжарница?

- Ненагледна комуникация! Изключвам, разбира се, малките островчета, защото качествено оформлене на книги има, макар и рядко. Не искам да влизам в ролята на експерт, който дава оценки, но когато не са покрити поне минималните изисквания, не е нужно да си експерт, за да се възмутим от тоталното безхаберие за качество. Когато този минимум бъде покрит от по-голямата част от изданията, тогава вече може истински качествено изработените книги да се видят в цялостната им светлина. Все пак има надежда. Влизайки в супермаркета, вече мога да видя минимума визуално качество по голяма част от етикетите и опаковките. Вярвам, че след като храните са покрити въпросния комуникационен минимум, може и за книгите да има шанс. А формулата е проста: наличие на естетика, композиция и шрифт (загължително); връзка със съдържанието (пожелателно...). Ако е спазено тази базисна формула, всеки елемент може да бъде изведен и доработен. Естетиката да отговаря на тупа литература. Шрифтът да подсказва връзката със съдържанието. Ако тази връзка има определена метафора, то тя би могла да се изведе и с графика. На едно следващо ниво да се потърси връзката между самите елементи. Корицата трябва е хомогенно цяло, така че да не може просто да сменши заглавието - и да я предложиш за друго издание. Всеки един от елементите ѝ не бива да съществува самостоятелно. Другото, по-дълбоко ниво е изборът на метафора, която да изведе от съдържанието на книгата. Тук идва личният момент, който - ако си чел книгата! - можеш лесно да споделиш. Отново искам да отбележа, че разбивайки работата на различни етапи, не е нужно да си експерт, а по-скоро да умееш да играеш с тях. Аз не съм нито типограф, нито илюстратор. Просто работя с различните компоненти, създавайки нещо многопластово и в същото време лесно за разбиране, за да може всеки от читателите да стигне до своя пласт. Най-важното е да има какво да кажа; естествено, подкрепено от минималните графични изисквания. Аз правя нещо изключително просто - чета книгата и така винаги имам какво да кажа. Защото ако няма какво да споделиш, колкото и добра да е техниката ти, си остава само техника. Тази фина разлика обаче остава незабелязана поради морето от наистина лошо оформлене. Когато имаме добро средно ниво, тогава вече можем да говорим за концептуални различия в оформлението на книгите. Но засега всичко е под един знаменател за повечето български издатели...

- Ще повториш кощунствения въпрос: четат ли въобще оформителите на книги?

- Отговорът се напраща с един бегъл поглед в първата по-голяма книжарница.

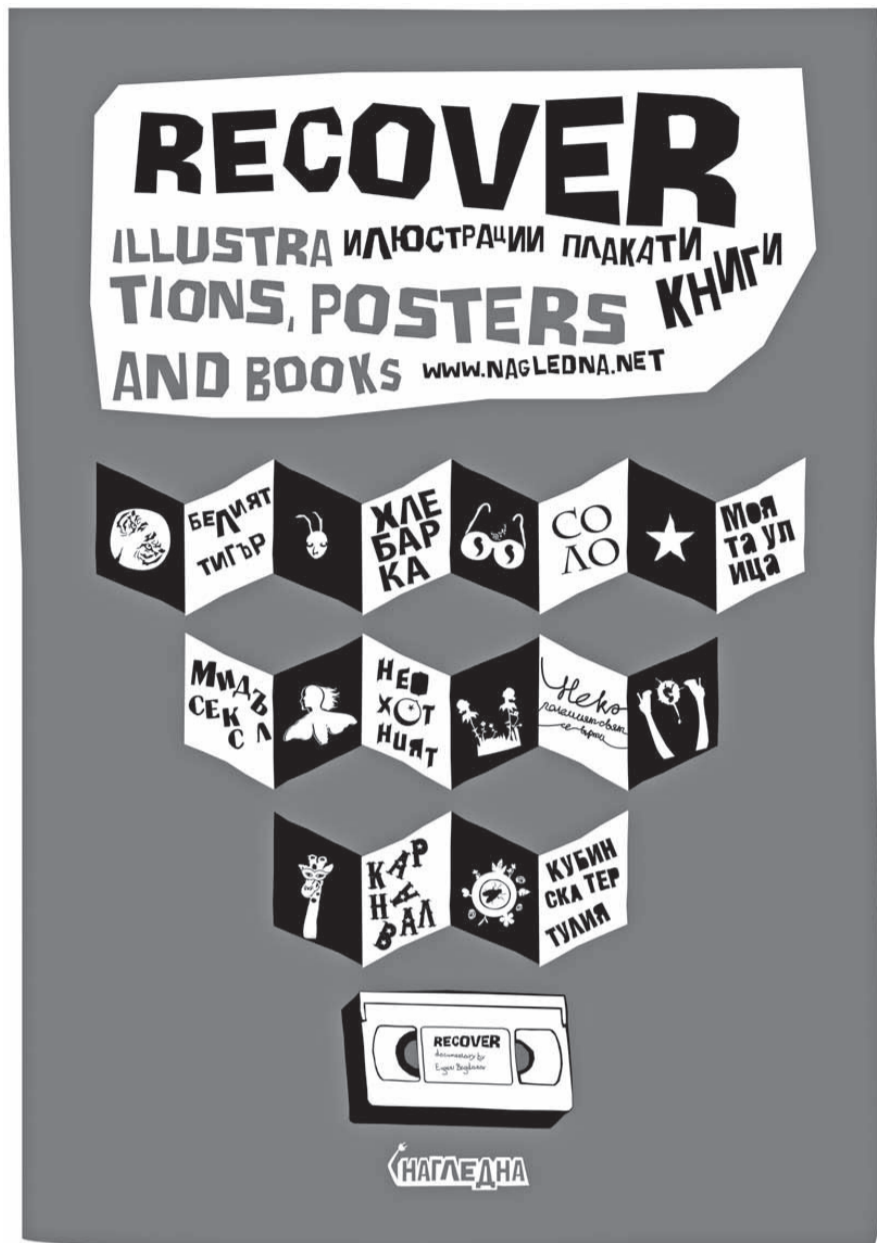
- Какви са хонорарите за направата на една книга? И дали те нямат връзка с кризата в качеството?

- Това е омагьосан кръг, от който трудно се излиза - качеството е лошо, защото заплащането е ниско; заплащането е ниско, защото качеството е лошо. Опитвам се да разпуля този здрав стегнат кръг, но има нужда от малко помощ и от насрещната страна.

- От каква по-точно помощ се нуждаеш? Какви конкретни мерки могат да бъдат предприети?

- Повече постоянство и стремеж за цялостна промяна. Стъпки напред вече има.

Разговор с оформителя на книги Райчо Станев

Автор Нагледна

Добрите примери са налице, но все още достатъчно епизодични. Хубав образец в тази посока са преводните. Все повече се говори за качеството на превода и работата на преводача. Искрено се надявам скоро да може да обсъждаме по подобен начин и визуалните качества на една книга. Конкретни мерки не бих могъл да предпиша, защото ситуацията в различните издателства е различна. Като цяло, мога да призова за повече визуална култура.

- А кой научи теб самия на визуална култура?

- Бях 9-годишен, когато прочетох първата си книга - "Емил от Лъноберия" от Библиотека (разбирай, поредица) "Смехурко" на издателство "Отечеството". Това беше не само първата ми среща с книга, а и първият сблъсък с поредица. Поредиците обикновено ти дават посока в търсенето на определен тип литература. Внимателно подобрена библиотеката е добър ориентир в морето от книги, в което може лесно да се загубиш. Затова още помня "Ян Бибиан" на Елин Пелин, "Тошко Африкански" на Каралийчев и "Патиланци"-те на Ран Босилек от серията "Ян Бибиан" на издателство "Народна младеж" - поредица, дала искрата за любовта ми към книгата. Следват томчетата с твърди корици на Джек Лондон и Стайнбек, които съм препрочтал безброй пъти в горния курс. Няма да изреждам всички любими книги от моето детство, а по-скоро ми се иска да обърна внимание на строения визуален характер, който те носеха. Визия, която подсказва какво се крие зад специфичния декор на серията от корици. Ясно различими и говорещи. Винаги съм се възхищавал на Editions Zulma & Great Ideas на Дейвид Пийърсън и Rest Relax Read на Майк Бъртон. Все по-често обаче започвам да отпращам поглед към детско-юношеските поредици от 60-те и 70-те години от българските издания. Това в никакъв случай не е в контекста на носталгия по миналото, а по скоро е носталгия по красотата. Не мога да го нарека класическо, но всъщност може би то е точно такова, защото не се влияе от време и мода. Просто е красиво. Във всички случаи, има какво да се научи, ако погледнем назад. Понякога ограниченията на техниката от това време водят до невероятни резултати, развивайки още повече фантазията на художника.

- А ако трябва да откриеш най-добрите корици на книги и въобще оформлене за изминалите година-две, кои би предложил. И защо?

- Изброявам. "Кратки разкази завинаги" е чудесно оформена поредица от **Ина Бъчварова** и особено книгата "Кравата е самотно животно" от Давид Албахари ("Жанет 45"). Оценката ми може да е субективна, тъй като самите разкази са ми близки, а и книгата е много цялостна заради илюстрациите вътре измежду разказите. "Панаирджийски фокусник" от Елена Ленголз (Издателство "Сонм") е приятна със съвременен звучаща разработка на **Борис Праматаров**. "Като насян" от Артур Шницлер - **Elia Lælia**, стои зад тази работа. Допада ми и цялата ясно различима линия на издателство "Фламинго". Серията "Избрани разкази" на издателство "Ентусиазм", работа на **Иво Рафаилов**. (И бележка за нещо от по-отдавна и затова го славам в скоби. "О, Хенри" на Георги Госпошинов и чудесните илюстрации на **Яна Левиева**, **Надежда Ляхова**, **Никола Тороманов** ("Жанет 45"). Добре оформено издание от Яна Левиева, хубав подарък, който не се замислих да купя за Коледа преди пет години. Дали заради кризата или просто не съм гледал внимателно, но скоро не съм виждал толкова цялостно замислено и скъпо като производство издание.)

- И, на финала, дигиталните технологии ще направят ли един ден нашия разговор около дизайна на книгата неразбираем за повечето читатели?

- Книгата, електронна или хартиена, винаги ще има нужда от добра визия. Единствената разлика е, че когато става въпрос за хартиен носител, дизайнерът трябва да мисли и за някои "аналогови" фактори - като хартия, обем, щанца. Размислите за материала винаги стимулират по-добре фантазията на добрия оформител. Тук именно е и по-важната подробност - материалът допринася за по-доброто преживяване при четене. С други думи, разговори за дизайн ще има - и ще продължава да има.

На+

Райчо Станев живее и работи в Асеновград. Той е визуален артист и оформител, чиято работи включват различни арт-инсталации, илюстрации, типография и книги, представяни в София, Лондон, Цюрих, Берлин, Истанбул и Хавана. В своите работи Райчо често обръща внимание на теми, свързани със съвременето или свободен лиценз, участва и в 12-ото Истанбулско Биенале за съвременно изкуство. През 2010 заедно с екипа на Нагледна поставя началото на серията "ReCover", включваща изложби, филм и разговори за кориците на книги. Негови работи са публикувани в списания, като Novum и Chois Gallery, също така и в ревьюто на Caustic Cover Critic.

Въпросите зададе **Марин Богakov**